APROVIZIONAREA CU APĂ A BUCUREȘTILOR ÎN SECOLELE XVII-XIX

Grina-Mihaela RAFAILĂ[1]

Cuvinte-cheie: *București; urbanism medieval; cișmele; foișoare; aprovizionare cu apă; sacagiu.*
Keywords: *Bucharest; medieval urbanism; water supply; fountain.*

Rezumat: *Alături de lumină și aer, apa este un element indispensabil vieții și mai ales omului, care nu poate trăi fără ea. Din acest motiv, încă din cele mai vechi timpuri, așezările umane au fost amenajate pe malurile apelor sau în imediata vecinătate a acestora. Alimentarea cu apă a Capitalei o găsim notată la secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro, care afirma, la 1710, că nu a văzut fântâni în București, că numărul puțurilor era mic și că apele Dâmboviței erau „ușoare și sănătoase". Veacuri de-a rândul, locuitorii s-au aprovizionat cu apă din Dâmbovița și afluenții ei – Dâmbovicioara, Gârlița și Bucureștioara, prin intermediul sacalelor, sau din puțurile săpate în diferite zone ale Bucureștilor. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Capitală încep să fie amenajate cișmele, ca de pildă Cișmeaua din Boiangi (situată pe actuala stradă a Bărăției), Cișmeaua Mavrogheni (aflată la capul Podului Mogoșoaiei), Cișmeaua Roșie (exista în Mahalaua Popa Dârvaș) și Cișmeaua de la Filaret (situată în Mahalaua Cărămidari).*

Abstract: *Along with light and air, water is an indispensable element of life and especially of man, who cannot live without it. For this reason, since ancient times, human settlements have been arranged on the banks of the rivers or in their immediate neighborhood. We find the water supply of the capital noted by Anton Maria del Chiaro, the secretary of ruling prince, who stated in 1710 that he did not see any wells in Bucharest, that the number of wells was small and the waters of Dâmbovița river were „light and healthy". For centuries, Dâmbovița river and its afluents – Dâmbovicioara, Gârlița and Bucureștioara, supplied the water to the inhabitants of Bucharest; later, the fresh water came from wells dug in different areas of Bucharest.*

Alături de lumină și aer, apa este un element indispensabil vieții și mai ales omului, care nu poate trăi fără ea și, din acest motiv, din cele mai vechi timpuri așezările umane au fost amenajate pe malurile apelor sau în imediata vecinătate a acestora. Cea mai veche indicație despre alimentarea cu apă a Capitalei o găsim notată la secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro, la anul 1710, care afirmă că nu a văzut fântâni în București, numărul puțurilor era mic, iar apele Dâmboviței erau apreciate ca fiind „ușoare și sănătoase" (Lahovari, 1898, p. 700).

1. Muzeul Municipiului București; e-mail: mhlrafaila@yahoo.com.

Veacuri de-a rândul, populația Bucureștilor s-a aprovizionat cu apă din Dâmbovița și afluenții ei – Dâmbovicioara, Gârlița și Bucureștioara, sau din puțurile săpate în diferite zone ale Capitalei. Calitatea apei de băut a fost lăudată de călătorii străini care au trecut la un moment dat prin oraș și apei chiar i-au fost închinate versuri care, puse pe muzică, erau fredonate pe străzile orașului.

Sacaua era un butoi cu o capacitate de 15-20 vedre (Bilciurescu, 1945, p. 40), așezat pe două roți și tras de un cal, iar *sacagii* sau *aparii* (Fig. 2-3) erau negustorii ambulanți care distribuiau apă locuitorilor, fiind organizați în breaslă și conduși de un staroste. În caz de incendii, sacagiii erau adunați de către vardiști și duși pentru a căra apă pompierilor (Popescu-Lumină, 2007, p. 321), intervenție care era văzută, de unii, ca un „spectacol ridicol de se credea că te aflai printre sălbatici" (*Alimentarea Capitalei în alte vremi*, 1942, p. 2). Totodată, pe timpul nopții, aceștia aveau obligația de a ține permanent sacaua plină cu apă pentru a acționa cât mai repede posibil, în vederea limitării pagubelor unui eventual incendiu.

Înainte de canalizarea Dâmboviței, încă din secolul al XVII-lea, celor care nu beneficiau de puțuri săpate în curte li se aducea, după obicei turcesc, apă cu sacaua din Dâmbovița, râu în care se scurgeau toate mizeriile adunate de prin oraș – noroiul spălat de ploi de pe străzi, sau murdării aruncate în amonte de către riverani – bălegar de grajd, sau resturi de la scaunele de carne sau de pește, existente pe maluri. Când sacagiul vedea că trecea ceva murdar, își dădea donița la o parte și apoi lua apă și umplea sacaua, care la rândul ei nu era tocmai igienică. Bineînțeles că apa adusă cu sacaua din Dâmbovița nu era gratuită, ea costa 50 de bani (Bilciurescu, 1945, p. 40), în timp ce apa boierească provenită de la izvoarele fântânilor de la Filaret sau de la Mărcuța costa 1 leu (Predescu, 1990, p. 93). Calitățile sale potabile erau ameliorate prin limpezirea apei în putini, unde era „bătută" cu piatră acră (Georgescu, Cebuc, Dache, 1966, pp. 6-7), după care era păstrată mai multe zile în răcoarea pivnițelor. Medicul C.W. Würtzer consemna, ca modalitate de filtrare, fie trecerea lichidului prin piatră poroasă de la Ruse, fie amestecarea apei cu făină de migdale, metodă destul de costisitoare. Ca o reminiscență a păgânismului, exista obiceiul ca urmașii unui mort să dea apă de pomană, astfel că descendenții plăteau sacaua, iar sacagiul era obligat să o împartă gratuit la lume, strigând pe ulițe: „De pomană! Apă! Apă! ..." (Bacalbașa, 1987, p. 50). Apa din gârlă era întrebuințată la fierberea alimentelor și la spălatul rufelor, pe când cea de puț era doar pentru băut, însă se folosea și la spălatul rufelor, numai după ce era fiartă cu cenușă (Popescu-Lumină, 2007, p. 320). Domnii fanarioți își asigurau consumul de apă de la fântână, care era adusă în foale și sacale fie de la Pantelimon, fie de la Filaret.

În secolul al XVIII-lea, domnii fanarioți au fost preocupați de problema aprovizionării cu apă a Capitalei, astfel că primul proiect în acest sens a fost întocmit de către francezul J.F. Flachat, care propunea domnitorului Constantin Mavrocordat, la 1739-1740, instalarea unei pompe pentru aducerea apei pe conducte de olane (Căzan, 1992, p. 129). „Pe vremuri zlătoase, apa Dâmboviței venind foarte tulbure și cu multe

necurățenii", domnul Alexandru Ipsilanti a hotărât, prin hrisovul său emis la 1 octombrie 1779, să se aducă apă de izvor, pe olane, „de departe și cu multă cheltuială", de la Crângași, precum și ridicarea a două cișmele – una pe Ulița Boiangiilor, în Târgul din Năuntru, lângă Curtea Domnească, și cealaltă pe Podul Mogoșoaiei, lângă Mănăstirea Sărindar (Ionescu, 1961, p. 14; Popescu-Lumină, 2007, pp. 315-316 și Iorga, 1939, p. 155).

Deoarece bucureștenii se foloseau intens de aceste două prime cișmele, pentru folosul obștei, domnul Mihai Suțu, prin cartea sa din 3 noiembrie 1784 (Lahovari, 1898, p. 700), a întărit și completat hotărârile lui Vodă Ipsilanti. Pe de altă parte, în anul următor, la propunerea unui oarecare Inghiulgi, adresată Sfatului Politii, s-a discutat posibilitatea aducerii apei de la Crevedia până la marginea orașului. Cum costul era estimat la 32.772 de lei vechi, domnul i-a invitat pe boieri să stabilească partea de contribuție a fiecărei bresle. Ca și în alte situații, proiectul, deși a fost aprobat, nu a fost pus în practică, din pricina îndepărtării din tron a domnului (Ionescu, 1974, p. 36).

Totuși, la 11 noiembrie 1786, succesorul său, Nicolae Mavrogheni, numit „poznă a firii" de către poetul Ienăchiță Văcărescu, a adus, pentru mai multe cișmele din oraș, apele de la Crețulești, Giulești și Crevedia prin intermediul olanelor, confecționate din lut, smălțuite pe interior și lungi de 2 m, la care au lucrat câte 11 olangii aduși din Câmpulung și județul Dâmbovița (Popescu-Lumină, 2007, p. 316; Ionescu, 1961, p. 15). Săpăturile arheologice au evidențiat faptul că aceste conducte erau protejate cu lespezi de piatră așezate dedesubtul și deasupra lor, ale căror dimensiuni erau de 4 palme lungime, 2,5 palme lățime și 1 ½ palmă grosime (Olteanu, Șerban, 1969, p. 384). La această importantă realizare edilitară au avut o contribuție majoră Filaret, episcopul de Râmnic, și marele vistier Nicolae Brâncoveanu (Ionescu, 1966, p. 83). Din păcate, nu se poate reconstitui traseul urmat de aceste conducte de olane, însă se știe că toate se strângeau la „havuzul", numit și „fântâna cu șapte ciuciure" de la Biserica Mavrogheni, căreia i se mai spunea în epocă și „Biserica cu izvoare" (Caselli, 1938, p. 2).

Același domn a înființat primul serviciu al apelor, numit Casa Cișmelelor (Popescu-Lumină, 2007, p. 323), al cărui sediu s-a aflat în Mahalaua Stejarului (Milea, 1936, pp. 22-23), pe strada Șipotul Fântânilor, și de la numele căruia a provenit, ulterior, numele Parcului Cișmigiu (Crutzescu, 1986, p. 28). Serviciul era condus de un „inginer al apelor", numit suiulgi-bașa, care avea obligația de a se preocupa de aceste cișmele, de curgerea și scurgerea apelor. Totodată, pentru întreținerea cișmelelor domnul a acordat veniturile din oierit, dijmărit și vinărici, ca și 15 scutelnici pentru facerea casei cișmelelor (Lahovari, 1898, pp. 700-701). Primul „inginer al apelor" a fost desemnat un anumit Dumitru. Cu același prilej s-a oferit, drept dar domnesc, „câte o măsură de apă" (Ionescu, 1974, p. 36) curților boierilor Văcărești, Filipești, Dudești, Brâncoveanu, Greceni, Slătineni și altora (Crutzescu, 1986, p. 28).

În pofida eforturilor depuse în vederea asigurării unei aprovizionări cu apă cât mai lesnicioase a urbei țării, populația din unele zone ale orașului, chiar apropiate de centru, s-a confruntat cu lipsa apei bune de băut, așa cum reiese și din jalba locuitorilor Mahalalei Batiștei din data de 8 martie 1792 (Potra, 1990, p. 241).

Domnul Alexandru Moruzi a încredințat lui Dumitru suiulgi-başa sarcina de a pune în funcțiune cișmelele existente, întrucât, din totalul celor 18 existente, doar 12 erau bune, precum și captarea de noi izvoare. A fost făcută o nouă cișmea nu departe de Mănăstirea Cotroceni, ctitoria lui Șerban Vodă Cantacuzino, care a fost numită prin hrisov domnesc „Cișmeaua Beizadelelor", întrucât izvorul cu apă bună de băut a fost descoperit, cu prilejul unei plimbări, chiar de către beizadelele domnului, Dumitru, Nicolae și Gheorghe (Ionescu, 1974, p. 37). În anul 1796, la început de an, au fost făcute alte două cișmele la marginea Târgului de Afară pentru „mângâierea norodului de obște" și, totodată, s-a avut grijă de cișmeaua lui Mavrogheni din grădina cu chioșc, existentă la Capul Podului Mogoșoaiei (Ionescu, 1974, p. 37).

La începutul veacului al XIX-lea, cișmelele aflate la Colțea, Mănăstirea Sf. Sava sau în alte locuri ale orașului se aflau în paragină, iar nevoia de ele s-a dovedit acută, mai ales după „vizitele rușilor" în Capitală. În anul 1809, Stroe suiulgi-başa a primit domnească poruncă pentru a repara toate cișmelele, însă doi ani mai târziu s-a constatat că cele mai multe nu aveau apă. Din lipsa banilor, s-a întârziat reparația cișmelelor și a conductelor care se întindeau până la izvoarele de la Ciocănești și Crevedia (Ionescu, 1974, p. 37). Serviciul apelor a ajuns în anii 1811-1812 la o însemnătate destul de mare, când îl aflăm ca epistat al cișmelelor pe însăși beizadeaua Constantin Caragea.

În noua conjunctură s-au luat o serie de măsuri pentru ca cișmelele să fie „drese", prin intermediul unui contract încheiat cu meimar-başi, pentru care s-au și căutat sumele necesare îndeplinirii lucrului propus. Necola meimar-başa, împreună cu Costandi proin meimar-başa și Paraschiva meimar-başa și-au asumat responsabilitatea față de „îngrijirea cișmelelor", prin desfundarea drumului apelor ce urmează de la matca apelor, Crevedia și Ciocănești, până în București, apoi s-au preocupat de „cumpăratul materialelor necesare, de lucrul meșterilor și alte cheltuieli ca și aici în București, de la o cișmea la alta". Pentru toate s-a solicitat, în avans, suma de 24.000 taleri, pe când la final rămânea de plată doar leafa pe toată luna (Bulat, 1936, p. 132). Totodată, s-au angajat ca toate cișmelele să fie, până în octombrie, „drese, săvârșite și cu corgere îndăstulată dă apă", mai puțin două cișmele „ot Târgul dă Afară, care acestea să le dăm gata la primăvară" (Bulat, 1936, p. 133). Cei trei se obligau să țină aceste 17 cișmele pe termen de 15 ani, angajându-se să aibă „purtare de grijă pururea și în toată vremea pentru meremetul și curățenia lor" (Cojocaru, 1958, I, p. 111-112, nr. 38). Nevoia acută a cișmelelor în poliție (oraș) i-a determinat pe meșterii menționați să ceară „întărirea dregerii lor cu chipul ce au arătat divanul și după contractul ce l-au încheiat" pentru a nu rămânea „politia în desăvârșită lipsă de apă și în primejdie să nu se poată stinge focul când ferească Dumnezeu să va întâmpla a să aprinde undeva cu dăpărtare de gârlă". Motiv pentru care s-a cerut excelenței sale să urgenteze „mai în grab rezoluție la mandeaua cișmelilor" (Bulat, 1936, pp. 137-138).

În pofida contractului încheiat la 20 mai 1811, în următorul an s-a constatat faptul că 18 cișmele erau părăsite, motiv pentru care boierii divaniți au cerut domnului Ioan Caragea să poruncească reparația cișmelelor, în 1813. În această situație, în cursul anului

1814, inginerul Ernest Meyer s-a angajat să se ocupe de aducerea de „apă cu îndestulare și fără multă cheltuială, când va fi poruncită" (Iorga, 1939, p. 233). Deși Dionisie Fotino afirma în 1818 că în București existau 22 de fântâni (Teodorescu, 1942, pp. 144-146), necesarul de apă al bucureștenilor nu putea fi satisfăcut pe deplin, astfel că, în continuare, locuitorii se aprovizionau cu apă din Dâmbovița pentru nevoile menajere și cu apă scoasă din puțuri, pentru băut. Cum Dâmbovița a continuat să fie principala sursă de alimentare cu apă a populației, s-au depus eforturi susținute pentru ca malurile râului să fie păstrate în bună stare, precum și vadurile de unde locuitorii și sacagiii se aprovizionau cu apă.

Din păcate, pavarea cu caldarâm a celor patru mari poduri în timpul domnului Grigore al IV-lea Ghica a afectat, aproape în totalitate, vechea instalație de alimentare cu apă de la sfârșitul secolului precedent. Proiecte de refacere și de îmbunătățire a rețelei de alimentare, precum și de construcție a unui stabiliment de băi au fost întreprinse de francezul Lagarde în anul 1825 (Cojocaru, 1958, I, pp. 346-347). În acest scop a fost instituită o comisie domnească, formată din doctorii Filitis și Arsache, urmând să analizeze dacă era nevoie de o nouă instalație igienică, pe lângă celelalte băi turcești existente la acea dată în București. La 8 aprilie, divanul a propus domnului acordarea privilegiului cerut de către Lagarde, însă cu câteva condiții – stabilimentul urma să aibă doar 10 odăi de băi în bună stare; să se asigure apă caldă și rece – în timp ce monopolul era acordat doar pe 10 ani, și nu pe 20 ani așa cum se solicitase. Actul domnesc a stârnit nemulțumirea băieșilor care, conduși de către kir Stanciu, arendașul băii de la Beilic, s-au manifestat destul de zgomotos în luna octombrie. În aceste condiții, Vodă s-a văzut nevoit să poruncească marelui logofăt Nestor „ca baia lui musiu Lagarde să fie numai pentru bolnavi (...) ca să nu să pricinuiască nicio zăticnire la celelalte băi din București" (Urechia, 1927, pp. 18-19).

Doi ani mai târziu, în 1827, inginerul Mayer a elaborat proiectul de alimentare a orașului cu apă, prin conducte de fontă, de la izvoarele din afara orașului, și pe canale, cu apă din Dâmbovița (Căzan-Neagu, 1987, p. 264), care a fost pus în practică abia în anul 1835, întârzierea fiind determinată, pe lângă lipsa sumelor necesare, și de cei care nu se arătau îndeajuns de preocupați de binele primului oraș al țării.

În martie 1834 Marea Vornicie a elaborat un proiect care prevedea construirea a 50 de cișmele sau fântâni arteziene, pentru care în anul următor au fost achiziționate uneltele „trebuincioase spre facerea puțurilor artizenești și cu tulumbe", de la dr. Maer (Berindei, 1959, pp. 149-150). Acest fapt nu a rezolvat problema, întrucât la 1840 se aprecia că „una din necesitățile simțite era construcția fântânilor", deși au fost făcute releveele trebuincioase și se așteptau doar sumele necesare punerii în practică. În martie 1844, marele vornic a anunțat sosirea la București a inginerului parizian Marsillon în vederea îndeplinirii „lucrărilor hidraulice", pentru care s-a solicitat o locuință adecvată. În vara anului 1845 au fost îndepărtate ruinele de pe locul din apropierea Mănăstirii Sf. Ioan și a casei Dămăroaei (ulterior, Hotel de France) pentru a fi ridicată clădirea primei uzine de apă, care urma să adăpostească cele două mașini „cu strecurătorile lor cele trebuincioase". Având o capacitate de 3 mil. oca la 24 ore (Berindei, 1959, p. 150), aceasta se aproviziona din Vadul Sacagiilor,

în timp ce țevile au fost comandate în Banat. Năbădăioasa Dâmboviță a avut „grijă" să-i înfunde filtrele cu mâlul ei (Predescu, 1990, pp. 198-199). Cererea sa privind construirea unui rezervor de 1.000 m^3 pe Podul Târgului de Afară nu s-a pus în practică, aspect care a împiedicat extinderea rețelei de alimentare cu apă a urbei.

În luna mai a anului 1846, domnul Gheorghe Bibescu a inaugurat lucrările de alimentare cu apă din Dâmbovița prin conducte. În anul următor, s-a terminat instalarea conductei de pe Podul Mogoșoaiei și în parte de pe Șoseaua Kiseleff, socotită o „întreprindere colosală", din care se alimentau doar câteva fântâni publice și câteva locuințe particulare. În august 1859, inginerul Guillebert arăta că cele două mașini produceau mai multă apă decât „trebuința de consumație" și din pricina scoaterii filtrelor. De asemenea, s-a decis ramificarea rețelei de apă spre Sf. Gheorghe și Piața Ghica (Berindei, 1959, p. 151).

Termenul ***cișmea*** provine din turcescul „ceșme", care desemna o instalație prevăzută cu pompă pentru a scoate apă, în timp ce *cișmegiul* era slujbașul însărcinat cu îngrijirea cișmelelor (Ofrim, 2007, p. 66).

Cișmeaua din Boiangii a fost ridicată de către domnitorul Alexandru Ipsilanti după anul 1779. Așezată într-un punct-cheie, pe o mică ridicătură de teren, considerat „pisc" la 1811, ce asigura scurgerea apei, cișmeaua era situată pe ulița „din Boiangii" sau „din Șalvaragii", pe actuala stradă a Bărăției (Vătămanu, 1980, p. 10). Acesta se înfățișa sub forma unui zid liber de jur împrejur, din care curgea apă într-o adăpătoare, pe care negustorii și-au amenajat „cămări", unde marfa era expusă pe „polițe". După ce terenul Curții Vechi a fost scos la mezat, în cursul anului 1798, de către Vodă Hangerli, cu scopul de a obține sumele de bani necesare refacerii Curții Noi din Dealul Spirii, s-a trasat un canal cât mai scurt spre gârlă, numit *savac*, pe care au fost instalate alte tarabe. Disputa ivită între Mănăstirea Sf. Gheorghe Nou și suiulgiu au făcut ca domnia să ceară îndepărtarea tuturor tarabelor, astfel încât cișmeaua să rămână liberă din toate părțile întrucât „acele îngrădiri de cămări și polițe aduc pagubă cișmelii și strâmtorare uliții" (Vătămanu, 1973, pp. 34-35). Fiind neîngrijit, „savacul" s-a colmatat și a afectat pivnițele negustorilor, pe care le umplea cu apă, în timp ce curțile erau înnoroite. Cum oamenii nu erau dispuși să o repare, s-a decis stricarea cișmelei, fapt ce a nemulțumit stăpânirea care a refăcut-o; cișmeaua a mai funcționat un timp, însă, la anul 1831, când era deja secată, a fost dărâmată.

Cișmeaua Mavrogheni. Întregul complex de la Capul Podului Mogoșoaiei a fost ridicat pe terenul cumpărat de către domnul fanariot Nicolae Mavrogheni de la Mănăstirea Sf. Sava (Stan, 1969, p. 254). Mai întâi, la anul 1785, acesta a ctitorit un lăcaș de cult cu hramul Izvorul Tămăduirii, care a fost închinat Mănăstirii Ecaton Dapiliani din ostrovul Paros, cunoscut și cu numele de „Biserica de la Capul Podului", în jurul căruia s-a constituit o mahala, abia după un sfert de secol, așa cum reiese dintr-o catagrafie întocmită în anul 1810 (Caselli, 1936b, p. 1), când este menționată cu numele de „Cișmeaua lui Mavrogheni".

Pe actualul loc al Muzeului Țăranului Român s-a aflat în trecut „casa de agremene" a primului om în stat, înconjurată de un parc de aproximativ 2 ha, amenajat chiar după

planurile sale, în scopul de a-i fi o amintire vremelnică a palatului și a grădinii de la Therapia, de pe malurile Bosforului și ale Cornului de Aur, de lângă Istanbul, lăsate pentru scaunul domnesc al Țării Românești (Tătărâm, 1992, p. 27). Numită și „Fântâna cu șapte ciuciure" (Caselli, 1936c, p. 1), clădirea se prezenta sub forma unui chioșc, cu parter și etaj, asemenea stabilimentului de la Filaret, însă de proporții mai mari. Construcția era din zid de cărămidă, precedată la intrare de o scară de piatră, alcătuită din blocuri mari, tavanul cuprindea grinzi groase de stejar, în timp ce acoperișul era confecționat din șindrilă, care se termina într-un bold de fier (Giurescu, 1962, p. 345). La parter se afla o cișmea care era alimentată direct de la „visteria apelor", iar la etaj erau odăile „de toată podoaba", care constituiau apartamentul domnesc.

Domnul venea aici într-o caleașcă trasă de cerbi ale căror coarne erau poleite cu aur, pentru a-și face siesta la umbra pădurii, în verile copleșite de arșiță, dar mai ales pentru a-și ostoi arșița provocată de nevinovata patimă a băuturii de țuică adusă din ținutul Săcuienilor (Predescu, 1970, p. 91). Uneori și Doamna onora cu distinsa sa prezență acest loc, așa cum rezultă dintr-un act de la sfârșitul anului 1787 (Urechia, 1892, p. 507), când se preciza „alaiul prea iubitei Doamnei domniei mele afară, la Izvorul Tămăduirei", compus din 12 dregători, 15 ofițeri și 172 de soldați.

Grădina, calificată drept „superbă" de către un izvor contemporan, era împodobită cu flori diverse – lalele, bujori de munte și trandafiri –, precum și cu pomi fructiferi. De formă pătrată, cu latura de circa 80 stânjeni (160 m.), situată la miazăzi de chioșc, grădina era străbătută de patru alei care se întretăiau în centru, pe când alte patru alei formau un pătrat înscris, ale căror vârfuri cădeau la mijlocul laturilor acesteia. Toate aceste căi de preumblare erau mărginite de arbori, așa cum se poate observa în cele două planuri austriece întocmite în anii 1790 și 1791. În curtea bisericii au fost amenajate haznale pentru păstrarea apei, care constau în niște pivnițe foarte încăpătoare (Caselli, 1938, p. 2). Chiar prin hrisovul din 1787, care poate fi socotit actul de întemeiere al tuturor ctitoriilor mavroghenești din București, se amintește de „păzitorul" chioșcului, al „visteriei apelor", care era răsplătit cu o leafă lunară în valoare de 5 taleri. În partea de nord-vest a cișmelei a existat un turn cu o moară de vânt (Marsillac, 1999, p. 89), menționat la 26 august 1808, care a fost însă dărâmat în anul 1831, cu prilejul amenajării Șoselei Kiseleff. În 1789, mitropolitul țării, Cosma Popescu, și marii boieri au întâmpinat acolo armata austriacă „cu coadă" (peruci după moda franțuzească), condusă de principele de Saxa-Coburg (Ofrim, 2007, p. 178), în timp ce domnul a fost nevoit să se retragă dincolo de Dunăre.

Domnul Alexandru Moruzi a îmbogățit așezământul lui Mavrogheni Vodă, prin sădiri de pomi, spre „podoaba și mângâierea privirii de obște", și chiar au fost rânduiți zece oameni, scutiți de dări, care aveau obligația de a asigura „lucrul grădinii, silindu-se a o drege și a o aduce la stare nouă". În fapt, nu era altceva decât reînnoirea unei porunci date de către predecesorul său, domnul Mihai Suțu, la 30 aprilie 1792 (Urechia, 1893, p. 408). Prin actul din 27 martie 1797, emis de către Alexandru Vodă Ipsilanti, numărul îngrijitorilor a ajuns la 20 de persoane; documentul reiterează formula de sub Alexandru

Moruzi, „(...) pentru lucrul grădinii de la cișmeaua apelor ot Zoodohul Pighi și pentru paza și curățenia de sus și de jos" (Urechia, 1895, p. 305).

Este posibil ca aici să fi avut loc și recepția oferită de către domnul Moruzi, în vara anului 1793, ambasadorului rus Kutuzov și însoțitorilor săi, aflați în drum spre capitala otomană. Cu această ocazie, Reimers nota următoarele: „grădina era luminată cu lampioane", iar „la sfârșit s-a dat un foc de artificii" care „au explodat cu mult zgomot" (Giurescu, 1962, pp. 346-347).

Aici soseau bătrânii boieri, îmbrăcați în pitorețtile și extravagantele lor costume, având în picioare papuci din piele galbenă și botine de aceeași culoare, cusute de pantalonii largi din cașmir roșu, numiți „ceacșiri"; ei purtau un fel de togă largă din mătase în culori țipătoare și un spențer de cașmir împodobit cu blănuri scumpe; la brâu, care era format dintr-un șal somptuos, își puneau pumnalul acoperit cu aur și pietre scumpe; pe cap aveau căciuli înalte împblănite, cu un fes roșu care, după ultima modă, trebuia să aibă forma unui caic. Tinerii purtau jambiere brodate ca arnăuții și un fel de tunică strânsă pe talie, împodobită cu galoane de aur (Marsillac, 1999, pp. 89-90).

Mișcarea tectonică din 11 ianuarie 1811 a ruinat chioșcul, care în orice clipă putea oferi un accident neplăcut. Împreună cu clădirile din jur și cu casa fântânii, care se surpase, domnescul chioșc a fost dărâmat și înlăturat, după cum propunea și arhitectul Villacrosse (Tătărâm, 1992, p. 29).

La ctitoria cu hramul Izvorul Tămăduirii, frații Nicolae și Ioan Lazari din Ianina au instalat în anul 1783 o tipografie, considerată una dintre cele mai moderne instalații grecești din epocă, care, în cele din urmă, a fost închinată domnului de către proprietarii anteriori. Peste aproape trei decenii, la 3 noiembrie 1817, doctorul Constantin Caracaș, stolnicul Răducanu Clinceanu și slujerul Dumitrache Topliceanu au făcut „cerere cu rugăciune a li să da voie să întocmească aici, în politie, tipografie greacă și românească cu a dumnealor cheltuială ... în soroc de șase luni ... cu cele de trebuință". Din câștigul acestui stabiliment tipografic aceștia se angajau să „dea ajutor la spitalul iubirei de oameni câte taleri 5 la sută". Ca sediu li s-a acordat „casile numai cele domnești de la cișmeaua răposatului domn Mavrogheni pe care să făgăduiască să le dreagă cu cheltuiala lor îngrădind sala de jos și să dea chirie bisericii de acolo câte 100 taleri pe an", trebuind să „să îngrăjască a nu să strica haznaoa cișmelii politii" (S.A.N.I.C., Fond *Mitropolia* Țării Românești, pachet DXVI/2). Totodată, beneficiau de monopolul tipăririi de cărți pe o perioadă de 20 ani, alături doar de tipografia de la Râmnic, întrucât cea de la Mitropolie era ruinată de aproape un deceniu. Aveau voie să tipărească cărți bisericești grecești și românești, dar și „înștiințări dă cele ce privesc asupra iubirii de învățătură". De sub teascurile ei au ieșit *Legiuirea lui Caragea* (1818) și *Psaltirea* din anul 1820 (Simonescu, 1935, p. 132). La 11 octombrie 1830, tipografia a ajuns în stăpânirea văduvei doctorului Caracaș, Irina, și a fost vândută slujerului Nicolae Rădulescu și nepotului Ion Eliadu (Heliade Rădulescu) care au modificat-o fundamental, potrivit vastelor sale planuri de activitate literară și culturală. De sub teascurile ei au văzut lumina zilei *Curierul românesc* și mai apoi *Regulamentul*

Organic, precum și alte cărți diverse. În anul 1821, la complexul lui Mavrogheni a avut loc o întâlnire între Tudor Vladimirescu și prințul Alexandru Ipsilanti, la care au participat și căpeteniile eteriste, episcopul Ilarion al Argeșului și căpitanul Iordachie Olimpie (Caselli, 1937, nr. 272/2 mai, p. 2).

Cișmeaua Roșie se afla în mijlocul pieței țăranilor veniți cu alimente în oraș din Mahalaua Popa Dârvaș, numită ulterior Mahalaua Bisericii Albe, în apropierea întretăierii Căii Victoriei cu strada Nuferilor, și a fost ridicată din dorința domnului fanariot Nicolae Mavrogheni la 11 noiembrie 1786 (Ionescu, 1961, pp. 13-14). Se pare că era plasată lângă zidul exterior al caselor lui C. Ioniță, iar în partea opusă se învecina cu locuințele stolnicului Pană Buescu și a lui Jean Caratașu (Săveanu, 1973, p. 110). Denumirea de „Roșie" provine, mai mult ca sigur, de la faptul că era construită din cărămidă care nu a fost tencuită. De formă dreptunghiulară, cu laturile de 2,85x1,55 stânjeni (5,48x3,03 m), se prezenta mai degrabă sub forma unui bazin mărginit în spate de un parapet de zid, în care se deschidea gura de apă ce curgea prin olane (Vătămanu, 1973, p. 30).

În anul 1817, lângă aceasta a fost înființat primul teatru din București, cel al domniței Ralu Caragea (Crutzescu, 1986, p. 250), de fapt, o „biată sală din paiantă, cu câteva loji învelite în postav roșu, cu perdele de chembrică și cu ciucuri albi", cu o scenă mică și joasă, iar în față câteva rânduri de scaune pentru orchestră și boieri (Predescu, 1970, p. 268). Pe scena acestui prim stabiliment cultural au fost prezentate îndeosebi piesele trupei germane și grecești patronate de către domniță. În septembrie 1818, prima piesă reprezentată a fost *Italiana în Agir* de Rossini. Un succes deosebit l-a avut și reprezentarea piesei *Brutus* de Voltaire (Berindei, 1963, p. 138). Din păcate această primă sală de spectacol bucureștean a fost distrusă de un incendiu care a izbucnit în anul 1825. Se pare că aici a funcționat și un efemer spital de război, ce a fost organizat în casele lui Jianu și Pană Buescu (Vătămanu, 1965, p. 217).

În anul 1836, cișmeaua nu mai era aprovizionată cu apă pe olane, întrucât canalizarea era stricată, iar conductele erau înfundate cu mâl. În bazinul acesteia curgea apă din Dâmbovița, care era pompată de la Stabilimentul Fântânilor de sub Mănăstirea Mihai-Vodă (Vătămanu, 1965, p. 216). Cum clădirea învechită nu mai ținea apa, primejduind imobilul vecin al lui Ioniță Constantin, chiar inundându-i pivnița casei, proprietarul s-a adresat Consiliului Municipal. La 20 aprilie 1856, Ministerul de Interne a propus dărâmarea acesteia și înlocuirea cu o altă fântână, fapt care nu s-a concretizat (Vătămanu, 1973, p. 31).

Cișmeaua de la Filaret. (Fig. 1) La jumătatea secolului al XVIII-lea, stăpânul locului din Mahalaua Cărămidari, mitropolitul Filaret II (1792-1793), a ridicat pe Câmpia Filaretului o fântână, care mai apoi a fost împodobită, la 1808 (Papazoglu, 2005, p. 71), în mod deosebit de către un alt înalt ierarh al Țării Românești, Dositei Filitti (1793-1810). Construită din marmură, fântâna avea formă de chioșc, fiind un prețios edificiu cu parter și etaj. La parter existau opt guri sculptate în peretele de piatră, prin care venea apa captată din cele patru izvoare ale Dealului Filaret. Tavanul de marmură era decorat

cu cele 12 semne zodiacale. La etaj se afla salonul împodobit cu deosebite sculpturi și garnituri de flori, iar sub streașină erau agățați clopoței de sticlă, care scoteau sunete cristaline la ușoara adiere a vântului. Ceea ce conferea o valoare și originalitate artistică deosebită erau tocmai coloanele de sub arcade, sculptate în stil bizantin, cu arabescuri și curioase strungării de o mare finețe și armonie în liniile lor (În *Bucureștii de altă dată*, 1932, p. 1). Alături de cișmeaua Brâncovenesei, fântâna de aici se număra printre cele care ofereau populației apă delicioasă, însă numai cei cu dare de mână își puteau permite achiziționarea ei, întrucât era scumpă datorită depărtării de oraș (Popescu-Lumină, 2007, p. 318).

În timp, grădina de la Filaret a devenit pentru bucureșteni un loc de pelerinaj, de preumblare, așa cum remarca și călătorul francez Reçordon, la 1821, când scria că „pe vremuri era o splendoare unde bucureștenii simpli, care niciodată nu se amestecau cu boierii, își duceau familiile și în această grădină ce oferea un spectacol deosebit, arnăuții călare într-un joc turcesc, numit geridul, ce consta în aruncarea suliței spre un adversar și evitarea ei. Era un loc deosebit, în special toamna, când strugurii erau copți, iar localnicii se plimbau prin văile dealurilor din jur. Dădea într-un pavilion cu un superb bazin împrejmuit de multe sălcii sub umbra cărora se zărește o foarte frumoasă fântână turcească" (Marsillac, 1999, p. 92). Scriitorul Ion Ghica consemna faptul că această cișmea era totodată și „un izvor de sănătate și bogăție" (Lahovari, 1898, p. 691). Pe timpul verii puteau fi întâlnite dis-de-dimineață lucrătoarele, fete și neveste, meștere, calfe și ucenice, care limpezeau testemelurile în fântână și le întindeau la soare pe iarbă, în timp ce arnăuții din curțile boierești își făceau obișnuitele exerciții de călărie (În *Bucureștii de altădată*, 1932, p. 1).

Nicolae Predescu, strănepot colateral al mitropolitului Filaret II (1792-1793), o descria astfel: „Fântâna avea înfățișarea unei frumoase case cu două rânduri. Apa celor patru izvoare se revărsa din peretele de piatră sculptată prin mai multe guri; pe pardoseala din lespezi de marmură albă erau scobite canale înguste, prin care trecea apa clipocind. Tavanul era alcătuit din 12 lespezi de marmură, pe care erau sculptate cele 12 semne zodiacale. O scară de marmură, înflorată, ducea deasupra unde se afla o sală mare, sub forma unui vechi pridvor românesc. Clădirea era acoperită cu olane, de un roșu aprins, iar de streașină atârnau clopoței care răsunau la adierea vântului" (Vătămanu, 1961, p. 362).

La cererea episcopului Melchisedec, inimosul istoric Dimitrie Papazoglu, care a și avut onoarea de a vedea acest stabiliment, îl descria astfel: „În etajul de sus era un salon mare, înconjurat cu sofale, cu perini roșii și cu ciucuri albi. În mijlocul salonului (era) o masă mare de stejar înconjurată cu scaune. Acolo se recreau mitropoliții după prânz, în zilele de sărbători; acolo se adunau, de asemeni, la conversații boierii enoriași ai Mitropoliei: Goleștii, Cătunenii, Fălcoenii, Jienii, Bujorenii, Dudeștii etc. În ziua praznicului Sf. Împărați Constantin și Elena, hramul Mitropoliei, se da masă mare la care mitropolitul invită pe toți boierii, consulii, staroștii comerțului și ai industrii ... Salonul se sprijinea pe doisprezece stâlpi de piatră cu capiteluri și cu sculpturi de flori. Acoperământul era de olane. În salon se suia pe o scară largă, pe dinafară, acoperită. Sub

salon, la etajul de jos, era cișmeaua cu douăsprezece țevi de alamă, prin care se scurgea din abundență apa de sub malul dealului lui Filaret, în jgheaburi de marmură, iar deasupra fiecăreia dintre țevi, erau reliefuri sculptate în marmură, prezentând cele douăsprezece zodii. Deasupra lor, pe o marmură albă, se vedea marca arhiepiscopală, cu inscripția în limba română, descriind fundarea acestui frumos monument" (Vătămanu, 1961, p. 362). Inginerul Martineanu ne precizează faptul că „avea o înălțime de peste trei stânjeni, de unde se putea privi toată valea" (Vătămanu, 1961, pp. 362-363).

În zilele frumoase de vară și de toamnă, șoseaua care ducea de la Sf. Nicolae până la Filaret era înțesată de caleștile boierești și briștile negustorești, la care erau înhămați câte patru sau șase cai, în timp ce pe alături se plimbau galeșele mahalagioaice însoțite de copii. Însă deschiderea aleii din Dealul Mitropoliei și mai apoi a celei de la Șosea a îndepărtat puțin câte puțin lumea de la Filaret. Fântâna, neîngrijită la vreme, a început să se ruineze, astfel că la 1834 documentele menționează pe un anumit Manole basmangiu care a închiriat pentru 1.000 de lei „casele de la Filaret cu chioșcul" (Parusi, 2007, p. 200). Apa fântânii era folosită la spălarea testemelurilor sale.

Cum scurgerea apei era înfundată, în mai 1836 a fost chemat, contra sumei de 768 lei, suiulgiul Vanghele pentru a curăța olanele fântânii. La 12 iunie același an, Evghenie, iconomul Sfintei Mitropolii, s-a „jăluit" Sfatului orășenesc în „pricina înecăciunii ce suferă cișmeaua de la Filaret" pentru care a solicitat „de a să îndatora acei proprietari ca să dăstupe și să curețe șanțu ce trece prin ale lor proprietăți" (S.M.B.A.N. Fond *Agia orașului București*, dosar nr. 581/1836, f. 1), întrucât „Sfânta Mitropolie au făcut nu puțină cheltuială curățind toate haznelile și olachile cișmelii aducând apa îndestul pentru folosu obștescu ... spre a-și avea apa cișmelii curgerea sa ... ca să fie pardoseala slobodă și uscată precum au fost totdeauna mai nainte ca să poată cu înlesnire cei ce vor veni să scoață apă" (S.M.B.A.N. Fond *Agia orașului București*, dosar nr. 581/1836, f. 4). Proprietarii s-au conformat cererii făcute așa cum se poate observa din răspunsul dat de către Comisia Văpselii Albastre cum că „l-au dăstupat" și totodată și-au asumat răspunderea de „a-l ținea totdeauna curățit" (Idem, f. 5).

Un ultim moment de glorie l-a reprezentat anul revoluției pașoptiste, când din pridvorul de sus al fântânii liderii mișcării au îndemnat populația adunată să lupte pentru cauza cea mare a libertății, și de aici a rezultat denumirea de Câmpia Libertății. Din păcate, nepăsarea a făcut ca și acest stabiliment să se ruineze, fapt semnalat de mai mulți oameni ai vremii, ca de pildă jurnalistul N.T. Orășanu. Se pare că „junele Știrbei se oferise să reclădească chioșcul, dacă i se cedează sculpturile", după cum susținea un autor anonim din acea perioadă în ziarul „Dâmbovița", nr. 11 din 3 iunie 1864 (Vătămanu, 1961, p. 364).

Arhitectul Capitalei, Cuhnovschi, a semnalat într-un raport întocmit la 19 iulie 1861, faptul că „clădirea de deasupra fântânii din câmpul Filaret" se afla într-o degradare avansată, constituind un pericol public, îndeosebi toamna. S-a cerut dărâmarea sa cu promisiunea, în același timp, de întocmire a unui proiect pentru o grădină publică, care de altfel era și stipulată în prevederile Regulamentului Organic. Cu acest prilej s-a construit

un pavilion cu bazin. S-a acceptat îndepărtarea ruinelor, dar sub stricta supraveghere a arhitectului care avea obligația de a salva materialele și fragmentele de arhitectură cu caracter artistic și istoric, acelea ce mai puteau fi folosite la proiectata refacere a stabilimentului „pe cât posibil mai monumental".

La 25 august a fost convocată o sesiune de licitație în vederea îndepărtării ruinelor, însă ofertanții au cerut un preț prea mare pentru această operațiune, deși, după aprecierea arhitectului orașului, se putea recupera o cantitate destul de considerabilă, care putea fi refolosită. A intervenit și Ministerul Cultelor, pe 18 octombrie, pentru a stopa operațiunile de dărâmare, întrucât se socotea că fântâna era proprietatea Mitropoliei, deși aceasta nu își manifestase o astfel de pretenție. La 5 aprilie 1863, a intervenit și Poliția orașului, care a solicitat neîntârziata dărâmare, întrucât era o primejdie publică, poziție reiterată către arhitectul Capitalei, care făcea următoarea apreciere: „Clădirea de deasupra fântânii Filaret a ajuns într-o stare deplorabilă, încât amenință pericolul de cădere". Cu prilejul unei noi licitații desfășurate pe 23 martie, operațiunile de dărâmare au fost adjudecate de către un anume D. Petre pentru suma de 53 taleri și jumătate. Acesta era obligat ca piatra rezultată să fie dusă și depozitată la Cazarma veche de la Beilic, în timp ce materialul lemnos împreună cu zidăria îi reveneau în totalitate. Din fișa de inventar întocmită chiar a doua zi de către magazionerul cazărmii, rezultă că au fost predate „o sută optsprezece bucăți mari și mici de piatră" (Vătămanu, 1961, p. 366). Deși arhitectului i s-a cerut imperios întocmirea unui nou proiect de amenajare a grădinii Filaret, acesta abia a ridicat un acoperiș de scânduri ce servea la adăpatul animalelor. În anul 1868, Consiliul comunal a solicitat inginerului Maxențiu să reclădească fântâna, fapt care s-a materializat printr-o piramidă din piatră cioplită, de dimensiuni mici, încoronată cu un steag de tinichea, ce a stârnit chiar indignarea lui Mihail Kogălniceanu, la 1874, exprimată cu prilejul unui discurs rostit în Cameră.

La ***Fântâna Boului***, aflată lângă Biserica Schitu Măgureanu (Predescu, 1970, p. 91), era marea adăpătoare de vite a Plășii de Sus, deoarece aici se găseau mai multe jgheaburi de piatră, unde se aduceau la băut apă vitele țăranilor veniți cu carele în oraș, ce aduceau diferite produse pentru a le vinde. Adăparea vitelor se făcea doar în anumite intervale orare, respectiv înainte de răsăritul soarelui, la amiază și după toaca mare de la Biserica Albă (Caselli, 1934, p. 1). Printr-un tub de olane, apa se ducea în balta lui Dura neguțătorul – lacul Cișmigiului de mai târziu. Exista un lung șir de pivnițe, cu acoperământul ridicat la circa 1 m deasupra solului, unde apa era păstrată pentru a fi ferită iarna de îngheț, iar vara de căldură și murdării.

Printre alte fântâni și cișmele ce au existat în București mai amintim: ***Fântâna Babei*** (Stoicescu, 1963, p. 904), ***Fântâna Țiganului*** (Popescu-Lumină, 2007, p. 318), aflată în preajma Bisericii Sf. Elefterie, ***Fântâna Brâncoveanului*** (Vătămanu, 1973, p. 12), situată pe actualul loc al Academiei Militare, ***Cișmeaua Seacă*** (Rafailă, 2004, p. 161), din dreptul altarului Bisericii cu Sfinți sau cu Sibile de pe fostul Pod al Târgului de Afară, azi Calea Moșilor, ***Cișmeaua banului Filipescu*** (Caselli, 1938, p. 2), pe locul ocupat ulterior

de Palatul Regal, apoi în curtea Hanului Zlătari din fața bisericii omonime (Papazoglu, 2005, p. 52) sau la poarta Bellu, pe Podul Mogoșoaiei.

Domnii fanarioți și-au construit în jurul locuințelor mici parcuri de agrement cu caracter temporar, în mijlocul cărora erau amenajate și foișoare, după moda turcească, ce se prezentau sub forma unei terase, cu un zid circular înalt de aproximativ 1m., ridicată pe stâlpi sculptați sau zugrăviți și acoperită, unde fie se lua masa și se odihneau în timpul verii, fie aveau loc petreceri intime. Și marii boieri și-au construit foișoare în grădinile din vastele lor curți, imitând astfel pe domni, așa cum erau cele de la casele Dudescu (1780), apoi foișorul lui Pană Filipescu situat pe malurile Dâmboviței (1792), sau cele ridicate de către Nicolae Brâncoveanu și vornicul Manu (Ionescu, 1974, p. 24). De la jumătatea secolului al XVIII-lea, chiar și negustorii avuți și micii boieri și-au construit asemenea foișoare care, evident, erau mai modeste. Totuși, aceste locuri de relaxare nu trebuie confundate cu acele adăposturi din zid situate deasupra porților de intrare, în curțile boierești sau ale hanurilor, unde păzeau arnăuți înarmați, numite tot foișoare (Stoicescu, 1960, p. 151).

Printre cele mai vechi foișoare se numără cel ridicat de către Vodă Brâncoveanu în grădina caselor părintești de la poalele Dealului Mitropoliei, din piatră, cu stâlpi săpați „foarte iscusit și minunat și zugrăvit pe dinafară și pe dinăuntru" (Ionescu, 1974, pp. 23-24), în locul unuia de lemn. În fața Bisericii Sf. Gheorghe Nou, în anul 1699, a fost construit un foișor prevăzut cu un clopot masiv despre a cărui sonoritate se spunea că reproducea numele domnului martir întru Hristos „Bran-co-van" (Ofrim, 2007, pp. 236-237), care din păcate a căzut pradă focului înregistrat în anul 1802, ce a afectat Târgul din Năuntru. Mavrogheni a ridicat un foișor și la oborul Târgului de Afară, cu scopul de a „merge la zilele de târg pentru a cerceta și a întreba pe locuitorii țării dupre afară cum petrec și în ce fel se poartă ispravnicii și zapcii județului" (Iorga, 1939, p. 182). Nu mai puțin de trei foișoare au fost ridicate la Curtea Nouă, care sunt amintite în anul 1780 de către Constantin Ludolf (Ionescu 1974, pp. 23-24).

Domnul Alexandru Ipsilanti s-a îngrijit de ridicarea a două chioșcuri, la Cotroceni și Herăstrău, după modelul celor împărătești de la Istanbul. La ctitoria lui Șerban Vodă Cantacuzino, lângă casele egumenești, a fost ridicat un chioșc, în jurul anului 1775, de către domnul fanariot, care și-a construit aici locuința de vară (Lahovari, 1899, p. 29). Având o înălțime de peste 20 m, de aici putea fi admirată Capitala cu toate împrejurimile sale (Popescu-Lumină, 2007 p. 211). La 29 octombrie 1789, în zi de sâmbătă, la 3 ceasuri din noapte, adică 9 seara, acest loc de odihnă a căzut pradă incendiului împreună cu casele domnești și toate casele egumenești (Ionnescu-Gion, 1933, p. 1).

În jurul anului 1780, la Herăstrău, numit de către locuitorii orașului și „Ferăstrău" (Caselli, 1936a, p. 1), pe un deal, domnul a ridicat o „casă de priveală", o „locuință de petrecere", din lemn, ce-și avea privirea îndreptată spre apa verde-albăstrui a lacului. Deseori însoțit de Doamna Ecaterina, născută Moruzi, care prefera să se refugieze de alaiurile prea obositoare de la Curte, fie aici, fie la Elefterie, Ipsilanti Vodă poposea în această parte de oraș. Pe când cârmuitorul țării ședea în pavilion, la „taifas" cu boierii săi,

Doamna, însoțită de jupânesele curții, obișnuia să se plimbe într-o mare luntre pe heleșteu, în sunetul meterhanelei aflate pe mal (Popescu-Lumină, 2007, p. 169). Pe de altă parte, populația măruntă din București era nevoită să se mulțumească cu lunca Dâmboviței, cu spațiile verzi rămase în cuprinsul orașului și cu locurile înverzite și răcoroase de pe malurile Colentinei ori ale lacurilor bucureștene.

Prin Regulamentul Organic s-au luat o serie de măsuri care au vizat modernizarea, dar și îmbunătățirea condițiilor de trai în orașul ce se dorea Capitală de țară în adevăratul sens. Pentru prima dată s-a pus problema înființării unor parcuri de plimbare și de petrecere pentru marele public, în mod gratuit – unul la ieșirea din oraș a Podului Mogoșoaiei, unde au fost grădina și chioșcul lui Mavrogheni; un altul pe locul viitorului Teatru Mare, dar și în livada lui Filaret, azi Parcul Carol (Tătărâm, 1992, p. 36).

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Izvoare / Sources

S.A.N.I.C., Fond *Mitropolia Țării Românești,* pachet DXVI/2.

S.M.B.A.N., Fond *Agia orașului București*, dosar nr. 581/1836.

Lucrări generale și speciale / General and Special Works

* * * „Alimentarea Capitalei în alte vremi. Crâmpeie din amintirile profesorului dr. Severeanu, C.D.", în *G.M.*, anul XI, nr. 536/ 30 august 1942, pp. 1-2.

* * * „În Bucureștii de altă dată", în *G.M.*, anul I, nr. 22/ 12 iunie 1932, p. 1.

Bacalbașa C., 1987, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871-1877), Editura Eminescu, București.

Berindei, D., 1959, „Dezvoltarea edilitară și urbanistică a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831-1862)", în *Studii*, vol. XII, nr. 5, Editura Academiei R.S.R., București, pp. 133-158.

Berindei, D., 1963, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459-1862)*, Editura Academiei R.S.R., București.

Bilciurescu, V., 1945, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, Editura Universul, București.

Bulat, T.G., 1936, „Cișmele din București la 1811", în *A.Bas.*, anul III, nr. 1 (ianuarie-martie), Tipografia Tiparul Moldovenesc, Chișinău, pp. 131-138.

Caselli, D., 1934, „Cișmeaua Roșie" și „Biserica Luminată" din Mahalaua „Fântâna Boului", în *G.M.*, anul III, nr. 133/ 5 august 1934, pp. 1-2.

Caselli, D., 1936a, „Chioșcul lui Ipsilanti de la Herăstrău", în *G.M.*, anul V, nr. 232/ 12 iulie 1936, pp. 1-2.

Caselli, D., 1936b, „Fântâna cu șapte ciuciure de la Isvorul Tămăduirei", în *G.M.*, anul V, nr. 233/ 19 iulie 1936, pp. 1-2.

Caselli, D., 1936c, „Mahalaua Cișmeaua lui Mavrogheni", în *G.M.*, anul V, nr. 235/ 2 august 1936, pp. 1-2.

Caselli, D., 1937, *Bucureștii pe vremea lui Tudor Vladimirescu*, în *G.M.*, anul VI, nr. 272/ 2 mai

1937, pp. 2-3.
Caselli, D., 1938, „Primele instalațiuni de canalizare din București", în *G.M.*, anul VII, nr. 283/ 5 iunie 1938, pp. 1-2.
Căzan-Neagu, I., 1992, „Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1829)", în *B.M.I.M.*, vol. XI, Editura Museion, București, pp. 127-138.
Căzan-Neagu, I., 1987, „Tradiții sud-est europene și structuri urbanistice moderne în Bucureștiul anilor 1774-1829", în *R.I.*, tom. XL, nr. 3 (martie), Editura Academiei R.S.R., București, pp. 261-273.
Cojocaru, I., 1958, *Documente privitoare la economia Țării Românești* (*1800-1850*), vol. I, Editura Științifică, București.
Crutzescu, Gh., 1986, *Podul Mogoșoaei,* Editura Meridiane, București.
Georgescu, F., Cebuc, A., Dache, P., 1966, *Probleme edilitare bucureștene*, Muzeul de Istorie a Orașului București, București.
Giurescu, C.C., 1962, „Istoricul ctitoriilor bucureștene ale lui Nicolae Mavrogheni", în *B.O.R.*, anul LXXX, nr. 3-4 (martie-aprilie), București, pp. 339-380.
Ionescu, Ș., 1961, *Podul Mogoșoaei. Calea Victoriei*, Muzeul de Istorie a Orașului București, București.
Ionescu, Ș., 1966, „Orașul București în timpul domniei lui N. Mavrogheni (1786-1789)", în *M.I.M.*, vol. IV, Muzeul de Istorie a Orașului București, București, pp. 69-83.
Ionescu, Ș., 1974, *Bucureștii în vremea fanarioților*, Editura Dacia, Cluj.
Ionnescu-Gion, G., 1933, „Mahalale bucureștene", în *G.M.*, anul II, nr. 54/ 29 ianuarie 1933, p. 1.
Iorga, N., 1939, *Istoria Bucureștilor*, Ediția Municipiului București, București.
Lahovari, G. I., 1898, *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, vol. I, fasc. I[-a], Stab. grafic J.V. Socecŭ, București.
Marsillac, U., 1999, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București.
Milea, G., 1936, „București. Sat, târg, Capitală", în *Natura*, anul XXV (15 decembrie), Tipografia Bucovina, București, pp. 21-28.
Ofrim, A., 2007, *Străzi vechi din Bucureștiul de azi*, Editura Humanitas, București.
Olteanu, Ș., Constantin, Ș., 1969, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Editura Academiei R.S.R., București.
Papazoglu, D., 2005, *Istoria fondării orașului București, Capitala Regatului Unit de la 1330 până la 1850*, Editura Curtea Veche, *București*.
Parusi, Gh., 2007, *Cronologia Bucureștilor (20 sept. 1459-31 dec. 1989): zilele, faptele, oamenii Capitalei de-a lungul a 530 ani*, Editura Compania, București.
Popescu-Lumină, C., 2007, *Bucureștii din trecut și de astăzi,* Fundația Culturală „Gh. Marin Speteanu", București.
Potra, G., 1990, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
Predescu, A., 1970, *Dâmboviță, apă dulce ... Evocări bucureștene*, Editura Albatros, București.
Rafailă, G.-M., 2004, „Biserica cu Sfinți din București", în *B.M.I.M.*, vol. XVIII, Muzeul Municipiului București, pp. 159-166.
Săveanu; S., 1973, *Enigmele Bucureștilor*, Editura pentru Turism, București.

Simonescu, D., 1935, „Din activitatea tipografică a Bucureștilor", în *B.V.*, anii I-V (1934-1335), București, pp. 129-134.
Stan, M., 1969, „«Târgul de Afară» de la Capul Podului Mogoșoaei", în *B.M.I.M.*, vol. VII, Muzeul de istorie a municipiului București, București, pp. 253-259.
Stoicescu, N., 1960, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Editura Academiei R.P.R., București.
Stoicescu, N., 1963, „Despre aprovizionarea cu apă a orașului București până la jumătatea sec. al XIX-lea", în *R.I.*, anul XVI, nr. 4, Editura Academiei R.S.R., București.
Tătărâm, M., 1992, *Prin Bucureștiul iubit*, Editura Țara Noastră, București.
Teodorescu, Gh.C., 1942, *Mărturii geografice despre țările noastre de la Herodot până la Wilkinson (450 î.Hr.-1820)*, Tiparul ziarului *Acțiunea Buzăului*, f.e.
Urechia, N., 1927, „Prima baie în București", în *P.L.*, anul II, nr. 11-12/ 1 septembrie 1927, pp. 18-19.
Urechia, V.A., 1892, *Istoria Românilor*, tom. III, 1892; tom. V, 1893; tom. VII, 1895, Tipografia Gutenberg Joseph Göbl, București.
Vătămanu, N., 1961, „Fântâna de la Filaret", în *G.B.*, anul XX, nr. 3-4 (martie-aprilie), pp. 361-367.
Vătămanu, N., 1965, „Știri mărunte despre Bucureștii veacului al XIX-lea", în *M.I.M.*, vol. II, Muzeul de Istorie a Orașului București, pp. 215-222.
Vătămanu, N., 1973, *Istorie* bucureșteană, Editura Enciclopedică Română, București.
Vătămanu, N., 1980, *Catastih de bucureștean*, Editura Litera, București.

LISTA ILUSTRAȚIILOR / LIST OF ILLUSTRATIONS

Figura 1. Fântâna de la Filaret (G. Olszewski, *Note istorice și stampe*).
Figure 1. The Fountain from Filaret (G. Olszewski, *Historical Notes and Prints*).
Figurile 2-3. Sacagii (*Colecția Tipărituri și Imprimate*, M.M.B.)
Figures 2-3. Sacagii (The M.M.B. *Print and Print Collection*)

Fig. 1 Fântâna de la Filaret (G. Olszewski, *Note istorice și stampe*).

Fig. 2 Sacagii
(*Colecția Tipărituri și Imprimate*, M.M.B.)

Fig. 3 Sacagii
(*Colecția Tipărituri și Imprimate*, M.M.B.)